
УДК 94(477) «1917–1919»:930.2**Альона Торопцева****МЕМУАРИ ШАРЛЯ ДЮБРОЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ГОЛОВНОГО ЧИННИКА СТАНОВЛЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

У статті представлений огляд мемуарів французького викладача Шарля Дюброя, який перебував в Україні упродовж 1917–1919 рр., зокрема висвітлення у них культурної сфери життя українського суспільства. Автор презентував власне бачення розвитку української літератури, а також надав власну оцінку видатним поетам та письменникам України, таким, як І. Котляревський, Т. Шевченко, Леся Українка, М. Шашкевич та інші. Українська література аналізується автором як основа становлення національної самосвідомості українців.

Ключові слова: іноземні мемуари, історія української культури, українська література, Шарль Дюброя, національна самосвідомість.

Іноземна мемуаристика є цінним джерелом для дослідження історії України. Іноземні автори багато уваги приділяли питанням української державності, суспільно-політичній та соціально-економічній проблематиці. Саме іноземні мемуари дозволяють у повному обсязі визначити бачення української держави за кордоном. Тим не менш, іноземна мемуаристика, зокрема французька, в Україні є недостатньо вивченою галуззю. Тому у статті представлений аналіз спогадів французького діяча та викладача Шарля Дюброя, який упродовж 1917–1919 рр. перебував в Україні та був безпосереднім очевидцем подій тих років. Його мемуарний твір «Два роки в Україні» (1917–1919 рр.) («Deux années en Ukraine» (1917–1919 рр.)) не має перекладів українською або російською мовою, тому у дослідженні використано безпосереднє джерело французькою мовою.

Мемуари представляють собою змістовний огляд усіх сфер життя Української держави та суспільства, таких, як географія, економіка, політика, національне питання тощо. Однак значної уваги Ш. Дюброя приділив питанню розвитку української культури, яку він уважав основою формування національної самосвідомості українського народу. Саме в культурі України автор вбачав душу народу, її ментальність та мораль. Французький діяч наголошував на тому, що Україна, перш за все, має пишатися своєю самобутністю та культурною натхненністю, що виражається у характері літературного жанру, театру тощо. Він говорив: «Багата на усі блага землі, Україна не може не бути, з перших днів свого існування, водночас і великим торговим осередком, і значним інтелектуальним центром» [1, с. 84]. У цьому контексті Ш. Дюброя вказав безпосередньо на Київ – центр просвітництва – та Академію, засновану у 1632 р. (Києво-Могилянська академія), які були, за його словами, світлом не тільки для України, а й для інших слов'ян.

Характеризуючи українську літературу, Ш. Дюброя окреслив те, наскільки вона жанроворізнопланова та мовно багата: «Всупереч багатьом обставинам, що склалися упродовж багатьох століть, українська література виявляється і багатою, і варіативною. Вона налічує усі жанри, гарні як у формі поезії, так і прози» [1, с. 84].

Зауважимо, що Ш. Дюброя брав до уваги важкі умови формування української самобутньої культури. Саме культура відображає складний процес формування української свідомості та ідентичності, історію становлення української нації.

Жанрова різноманітність є однією з визначних рис літератури української держави. Набули поширення такі види літературного жанру, як балади, думи, пісні, сказання, епічні поеми, романи, оповідання, повісті тощо. Кожен з них демонстрував деталі окремої епохи, у яку їх створено: побутові деталі, звичаї та традиції, особливості менталітету народу на зазначений момент, характер моральних цінностей того чи іншого історичного періоду, суспільно-політична проблематика та ін. Саме завдяки розмаїттю української літератури французький діяч намагався донести різні сторони життя простого народу, його переживання, прагнення та особливості життєвих умов людей, їх укладу тощо.

Культурний аспект життя України Ш. Дюброя описував позитивно, усіляко демонстрував своє лояльне ставлення щодо цього питання. Українську культуру автор уважав багатогранною та високою. Саме вона відображала духовне багатство українців як нації; культура – це саме те, за Ш. Дюброя, що вирізняло українську націю з-поміж інших народів.

Періодом поширення популярності епічної поезії автор вважав IX–XIII ст., коли свого розповсюдження набули пісні про народного героя Іванка, який за сюжетом поїхав до Константинополя, до турецького султана.

Але найбільш вагомим для розвитку літератури, зокрема історичної, діяч назвав «Слово о полку Ігоревім», зміст якого, за його словами, відповідає французькій «Пісні про Роланда». Ш. Дюброй зазначив відомі факти про вказаний твір: невідома особа автора; звучна, упевнена та динамічна мова твору; основний сюжет (похід руського князя проти місцевого племені половців, що представляли собою загрозу на східних кордонах України) [1, с. 85]. Цими ствердженнями автор хотів ще раз показати близькість французького народу з українцями та їх культурну спорідненість.

Наступним етапом у розвитку епічної літератури стали XIII–XVIII ст. Автор вказав на те, що саме у цей період розпочинається поступова зміна тематики пісень: з героїчних вони перетворюються на історичні. Зауважимо, що пісням зазначеного періоду також властиві риси героїчного епосу, але історичний елемент у них представлений яскравіше.

Ш. Дюброй особливо виділив «Пісню про Байду», головного героя якої він назвав «українським національним героєм» [1, с. 85]. Діяч описав долю Байди, його жорстоку страту у Константинополі. Треба відмітити той факт, що Ш. Дюброй безпосередньо ознайомився із текстами українських історичних пісень, про що свідчить його обізнаність у сюжетах, характерах героїв та їх значущості у житті українців.

XVIII ст. закінчується, за словами Ш. Дюброя, період епічної поезії, на зміну якої у контексті розвитку української літератури приходять поезія лірична.

Характеризуючи ліричну поезію, французький діяч поетапно виділив декілька постатей, що відіграли роль у розвитку лірично-поетичного жанру: М. Шашкевича та Ю. Федьковича. Творчість М. Шашкевича, за розповіддю автора, зазнала серйозних утисків: його перший альманах «Аврора», датований 1834 р., заборонено цензурою Львова, а другий – «Наяда Дніпра» («Русалка Дністрова») – заборонили у 1837 р. Ш. Дюброй назвав М. Шашкевича одним з перших дійсних виразників самого жанру – ліричної поезії.

Творчі надбання Ю. Федьковича представлені здебільшого піснями, основною тематикою яких була проблематика життя старого покоління, селян, пастухів тощо. Головними героями творів автора були жителі сільської місцевості, деталі життя та побуту яких Ю. Федькович висвітлював через поезію.

Але найбільшою пошаною у французького мемуариста користувався український поет Т. Шевченко, про якого він говорив наступне: «Але увесь талант Шашкевича та Федьковича зникає перед генієм Тараса Шевченка (1814–1861), який цілком справедливо вважається найвеличнішим поетом усієї української літератури» [1, с. 86].

Зауважимо, що Ш. Дюброй досить ретельно дослідив життєвий шлях українського поета, описав основні етапи його життєвого шляху, головні віхи творчої діяльності та внесок у розвиток культури України.

Автор передав усю трагічність долі Т. Шевченка через основні моменти його життя: народження у сім'ї поневолених селян, кріпацтво до 24-річного віку, надалі – політичне ув'язнення у Сибірі впродовж десяти років, знаходження під наглядом поліції Петрограда цілих три з половиною роки, смерть у сорок сім років. За текстом можна побачити, з яким захопленням Ш. Дюброй ставився до особи українського поета, до його важкого життєвого шляху та ролі у житті українського суспільства: «Але, будучи дитям народу, він був вождем і залишився ідолом» [1, с. 86].

Зазначимо, що автор постійно підкреслював народний характер постаті Т. Шевченка, вважав його виразником поглядів українського народу, безпосередньо уособлював його із українським національним духом. Це ще раз підкреслює той факт, що Ш. Дюброй не просто дослідив основні акценти в історії української літератури, а глибоко перейнявся найзагостренішими проблемами, що висвітлені у ній, ретельно проаналізував життєвий шлях та твори українських авторів.

Я. Ісаєвич підтверджує цю думку у дослідженнях, говорячи про основну тематику творів Т. Шевченка: питання значення становлення нації і роздуми про майбутню долю України – «адже нація, перед якою нема майбутнього втрачає сенс і в сучасному вимірі» [2, с. 183]. Він також зазначив, що революційність Т. Шевченка – у соціальному й національному змісті його поезії, а не в практичній діяльності [2, с. 194].

З приводу національної тематики, зокрема проблематики творення та безпосередньо витоків української нації, творів Т. Шевченка висловлюється також Е. Вілсон, який говорить, що «українська, російська та польська ідентичності були для Шевченка взаємно несумісними і непримиренними» [3, с. 152].

Ш. Дюброй відмітив першу та найвідомішу збірку Т. Шевченка – «Кобзаря». Семантичне значення слова «кобзар» Ш. Дюброй трактував як «бард» [1, с. 87]. Автор згадав також відому поему українського поета «Гайдамаки», головною темою якої було повстання українців проти їх тиранів. Саме завдяки народній тематиці творчості Т. Шевченка він, за словами французького діяча, стає «національним поетом». Ш. Дюброй виразив своє захоплення постаттю поета наступною думкою: «Ніхто в Україні до нього не говорив такою чистою мовою, не проливав таких

цирих сліз через нещастя своєї батьківщини; жоден з поетів не міг зрівнятися з величиною його генія» [1, с. 87]. Наважимося зробити припущення, що Ш. Дюброй ймовірно міг бути ознайомлений з азами української літературної мови, про що свідчить, по-перше, те, що він дослідив тексти творів української літератури, а, по-друге, те, що діяч порівнює та оцінює мовні стилі окремих українських авторів, так, як він, наприклад, надав оцінку мові Т. Шевченка.

Ш. Дюброй окреслив також найбільш відомі поезії Т. Шевченка, такі, як «Сон», «Кавказ», «До Основ'яненка», «Пам'яті Котляревського», «І мертвим, і живим, і ненародженим». Серед значніших поем автор виділив вже згадану поему «Гайдамаки», «Марія», «Наймичка», «Катерина».

Загалом, бачимо, що французький автор виражав дуже лояльне ставлення до патріотичних тенденцій в українській літературі; це простежується за його відношенням до Т. Шевченка, до характеру його творчості, що відрізнялася превалюванням націоналістичних настроїв. Головними героями творів Т. Шевченка завжди були звичайні люди – чоловіки, жінки, – що зазнавали на собі утисків з боку панівної верхівки. Він гостро протиставляв дві соціальні категорії – народ та панство. Ш. Дюброй відмітив новаторство творчості Т. Шевченка, висвітлення ним у творчості найбільш загострених проблем українського суспільства, що надає йому цінності не тільки в культурному аспекті функціонування України, а й в соціально-політичному. На доповнення думки французького мемуариста наведемо цитату Я. Ісаєвича: «Шевченкова творчість була принципово новим явищем в українській літературі, і в цьому сенсі вона була не так продовженням традиції, як протиставленням їй» [2, с. 187]. Е. Вілсон, у свою чергу, стверджує, що «Шевченко пробуджує приспаний патріотичний дух» [3, с. 153].

Наступним згаданим українським культурним діячем у мемуарах Ш. Дюброя став П. Куліш. Автор описав основні віхи його літературної творчості, зазначивши на натхненні П. Куліша літературою європейською: переклади творів Байрона, написання поезій, що, на думку Ш. Дюброя, за своєю формою та складом нагадували спадщину В. Гюго, видання поетичних збірників, зокрема «Світанки», що демонстрували чистий ліричний жанр.

Ще один український поет та письменник М. Старицький також висвітлював національно-політичні мотиви у своїй творчій діяльності. Головною метою його поезій, за Ш. Дюброєм, був протест проти національного та соціального гноблення.

Автор також наголосив на виключності творчості Лесі Українки, яка відрізняється витонченістю, жіночністю та чуттєвістю. Французький діяч стверджував, що поезії Лесі Українки, серед яких він виділив «Святу ніч», «Без надії таки сподіваюсь», «Поет», демонструють її «мрійливу та меланхолічну душу» [1, с. 88].

Христя Алчевська та Олександр Олесь, на думку автора мемуарів, вирізняються виключною могутністю слова та чистотою вербальних форм та заслуговують на визнання за межами України.

Також серед визначних українських поетів Ш. Дюброй виділив І. Котляревського та його «Оду до князя Куракіна», Костянтина Пузина та його «Малоросійського селянина», О. Стороженка та його «Лебідя», В. Самійленка у якості перекладача, зокрема творів Мольєра; Б. Грінченка.

Надаючи характеристику сатиричній поезії, Ш. Дюброй надав перелік основних, на його думку, найвідоміших в Україні творів цього жанру, а саме: «Світські псаломи», «Перемога під Берестечком», «Мазепа і Палій», «Введення кріпосництва в Україні», «Розмова Великої та Малої Росії».

Першим справжнім українським сатириком французький діяч визнав І. Котляревського, якого він назвав «батьком модерної української літератури» [1, с. 89]. Поетапно у мемуарах описані основні віхи життєдіяльності І. Котляревського: навчання у семінарії у Полтаві, військова служба, надалі – кар'єра урядовця, вступ до масонства, публікація українською мовою «Енеїди».

Зауважимо, що Ш. Дюброй досить ретельно дослідив специфіку значимості особи І. Котляревського саме на теренах України, його соціально-політичний та національно-патріотичний внесок у скарбницю української культури, що можна підтвердити думкою А. Стражного, який аналізує літературні досягнення письменника та його новаторство в літературі: «Первым классиком, так сказать, «дедушкой» малороссийской литературы является Иван Котляревский. Это не значит, что до него никто не писал по-украински. Просто с появлением «Энеиды» и «Наталки-Полтавки» стало очевидно, что украинская литература представляет собой своеобразную, ни на что не похожую целостность, которой свойственно изображение тонких оттенков чувств, интимных переживаний, скорби, пафоса, смелых откровений человека душевного, романтического, но мало приспособленного к жизни» [4, с. 252].

Зазначимо, що автор досить високо оцінив твір І. Котляревського. Мову «Енеїди» він визначив як «живу та пікантну», сатира виражається у великій досконалості форми. Ш. Дюброй указав, що за життя автора «Енеїду» видано тричі, а загалом – більше тридцяти разів.

Першим українським казкарем Ш. Дюброй називає П. Гулак-Артемівського, окресливши, на його погляд, найвідомішу його казку «Пан та собака». Цей твір французький діяч називає своєрідним протестом проти закріпаченого статусу українського народу. Таким чином, Ш. Дюброй

наголошував на соціальних мотивах як провідній проблематиці в українських казках. Автор згадує також Л. Глібова. Роблячи загальний огляд української поезії, Ш. Дюброй наголосив на творчості В. Забіли, І. Франка, В. Щурата, Б. Лепкого. Їхні поезії французький автор відмітив як легкі, тендітні та чарівні. До того ж, автор вражений тим, скільки на українських землях талановитих літературних митців. Відмітимо, наскільки широко французький діяч розглянув питання розвитку літератури української держави: він розподілив її за жанровою ознакою, описав кожен жанр за найвизначнішими постатями галузі української культури, дослідив не тільки їх творчість, а й біографічні відомості про більшість з них, зробив власний літературний аналіз їх творів, окреслив тематику, мову, творчий внесок у культуру держави тощо.

Отже, мемуарний твір Ш. Дюброя містить у собі досить детальний огляд загальної української культури. Автор приділив особливу увагу українській літературі, зокрема поезії та прозі, та українському театру, визначивши головних їх постатей, тематику та роль у формуванні національної свідомості українців. Саме в культурі, за автором, відображаються найболісніші проблеми українського суспільства, а також важкий шлях до становлення самостійної держави. Усі, без виключення, культурні діячі, як стверджував французький автор, є виразниками національних почуттів українців, а сюжети їх творів безпосередньо торкаються питань свободи та волі народу. До того ж, твори українських авторів, як ніщо, віддзеркалюють душу народу України, його переживання та важкий історичний шлях. Визначено, що Ш. Дюброй під час дослідження культурного життя України безпосередньо спирався на оригінальні тексти творів українських поетів та письменників, аналізуючи їхній стиль мовлення, лінгвістичні особливості та порівнюючи їх між собою, що свідчить про те, що француз володів основами української мови та міг надати творам власну неупереджену та об'єктивну оцінку. Автор відзначив емоційну глибину та чуттєвість українських поетів та письменників, відмітив їх патріотичну позицію та безпосередньо відданість українській культурі загалом.

Список використаних джерел

1. Dubreuil Ch. Deux annees en Ukraine / Ch. Dubreuil . – Paris: 1919. – 158 p. 2. Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура / Я. Д. Ісаєвич. – Львів: НАН України, Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – 335 с. 3. Вілсон Е. Українці: несподівана нація / Е. Вілсон; пер.з англ. Н. Гончаренко, О. Гриценко. – К.: Видавництво «К.І.С.», 2004. – 552 с. 4. Стражний А. С. Украинский менталитет / А. С. Стражний. – К.: Изд. Подолина, 2008. – 384 с.

Алена Торопцева

МЕМУАРЫ ШАРЛЯ ДЮБРОЯ КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ КАК ГЛАВНОГО ФАКТОРА СТАНОВЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ УКРАИНСКОГО НАРОДА

В статье представлен обзор мемуаров французского преподавателя Шарля Дюброя, который находился в Украине в 1917–1919 гг., в частности отображение в них культурной сферы жизни украинского общества. Автор презентовал собственное видение развития украинской литературы, а также предоставил собственную оценку выдающимся поэтам и писателям Украины, таким, как И. Котляревский, Т. Шевченко, Леся Украинка, М. Шашкевич и т.д. Украинская литература анализируется автором как основа становления национального самосознания украинцев.

Ключевые слова: иностранные мемуары, история украинской культуры, украинская литература, Шарль Дюброй, национальное самосознание.

Alyona Toroptseva

CHARLES DUBREUIL'S MEMOIRS AS A HISTORICAL SOURCE OF UKRAINIAN LITERATURE DEVELOPMENT AS THE MAIN FACTOR OF THE FORMATION OF UKRAINIAN PEOPLE'S NATIONAL SELF-CONSCIOUSNESS

The article deals with the review of the memoirs of French professor Charles Dubreuil, that had been in Ukraine in 1917–1919, particularly the reflection of cultural domain of Ukrainian society's life. The author had presented his own view on the development of Ukrainian literature, and also he had evaluated the most famous Ukrainian poets and writers, like I. Kotliarevsky, T. Shevtchenko, Lesia Ukrainka, M. Shashkevitch, etc. Ukrainian literature had been analysed by author as the base of the formation of Ukrainian national self-consciousness.

Key words: foreign memoirs, history of Ukrainian culture, Ukrainian literature, Charles Dubreuil, national identity.